

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΚΑΛΥΒΑΣ

Στην παρανέστια περιοχή του Ν. Ξάνθης από τη Σταυρούπολη ως το Παρανέστι υπάρχουν σημαντικά αρχαιολογικά μνημεία, τα οποία έχουν προσελκύσει τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας¹.

Στα υψώματα εκατέρωθεν του Νέστου σώζονται εντυπωσιακά φρούρια και οχυρωματικές εγκαταστάσεις, ενώ στα χαμηλά μέρη κοντά στην κοίτη του ποταμού υπάρχουν οικισμοί και νεκροταφεία. Γνωστός είναι επίσης, ο μακεδονικός τάφος που βρίσκεται κοντά στη Σταυρούπολη² (Σχ. 1).

Η κοιλάδα του Νέστου, με τα παραποτάμια εύφορα χωράφια, αποτελούσε ανέκαθεν ζωτικό χώρο για τις καλλιέργειες των κατοίκων της περιοχής, αλλά συγχρόνως ήταν διάβαση μεγάλης στρατηγικής σημασίας που οδηγούσε από τα δυτικά προς τα ανατολικά και ένωνε τη Μακεδονία με τη Θράκη. Νότια της Σταυρούπολης αρχίζουν τα περίφημα στενά του Νέστου, ως τους Τοξότες, τα οποία έχουν ταυτιστεί με τα στενά των Σαππαίων. Πιο ανατολικά, πάνω από την Ξάνθη πρέπει να τοποθετηθούν τα στενά των Κορπίλων³. Σ' αυτές τις περιοχές διαδραματίστηκαν τα γεγονότα πριν από τη μάχη των Φιλίππων, όπως περιγράφονται στην ιστορία του Αππιανού⁴.

Η αρχαία οδική αρτηρία στη νότια πεδινή περιοχή της Θράκης, την οποία ακολούθησε στα ρωμαϊκά χρόνια η Εγνατία, δεν παρείχε ποτέ τόσο μεγάλη ασφάλεια για τη μετακίνηση στρατιωτικών μονάδων και εφοδίων, όσο ο δρόμος από την κοιλάδα του Νέστου. Έπρεπε όμως να έχει εξασφαλιστεί ο έλεγχος της διάβασης με την κατοχή των γειτονικών φρουρίων και υψωμάτων.

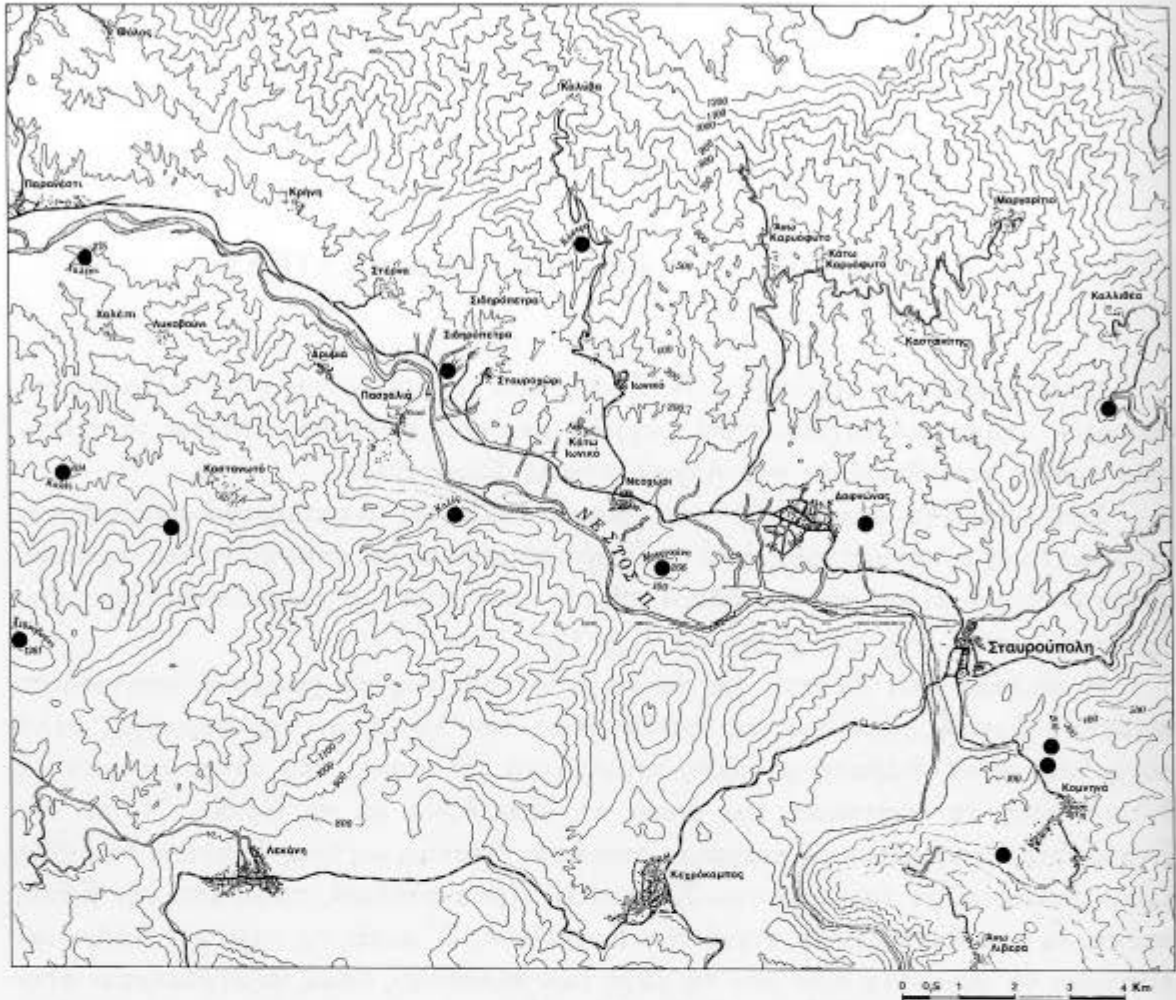
Ένα από τα φρούρια αυτά βρίσκεται κοντά στο έρημο σήμερα χωριό Καλύβα στις νότιες υπώρειες της Ροδόπης. Έχει κτιστεί στο βόρειο άκρο της κορυφής του μακρόστενου υψώματος Κάστρο (τ. Καλέ), 9 χλμ. Β από το χωριό Νεοχώρι και το δρόμο Ξάνθης-Δράμας. Από τη θέση του φρουρίου ελέγχεται το μεγαλύτερο μέρος της κοιλάδας και υπάρχει οπτική επαφή με τα άλλα φρούρια της περιοχής, όπως της Μυρτούσας, του Χιονοβουνιού, της Πασχαλιάς, του Νεοχωρίου, των Κομνηνών και της Καλλιθέας.

1. Η πρώτη επίσκεψη αρχαιολόγου στην κοιλάδα του Νέστου και τα γειτονικά υψώματα έγινε το 1973, όταν ο Νομός Ξάνθης άρχισε να ελέγχεται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Θράκης. ΑΔ 29, 1973-74, Β'3, 803-805.

2. Χ. Μακαρόνας, ΠΑΕ 1953, 133-140.

3. P. Collart, BCH 53, 1929, 351-364.

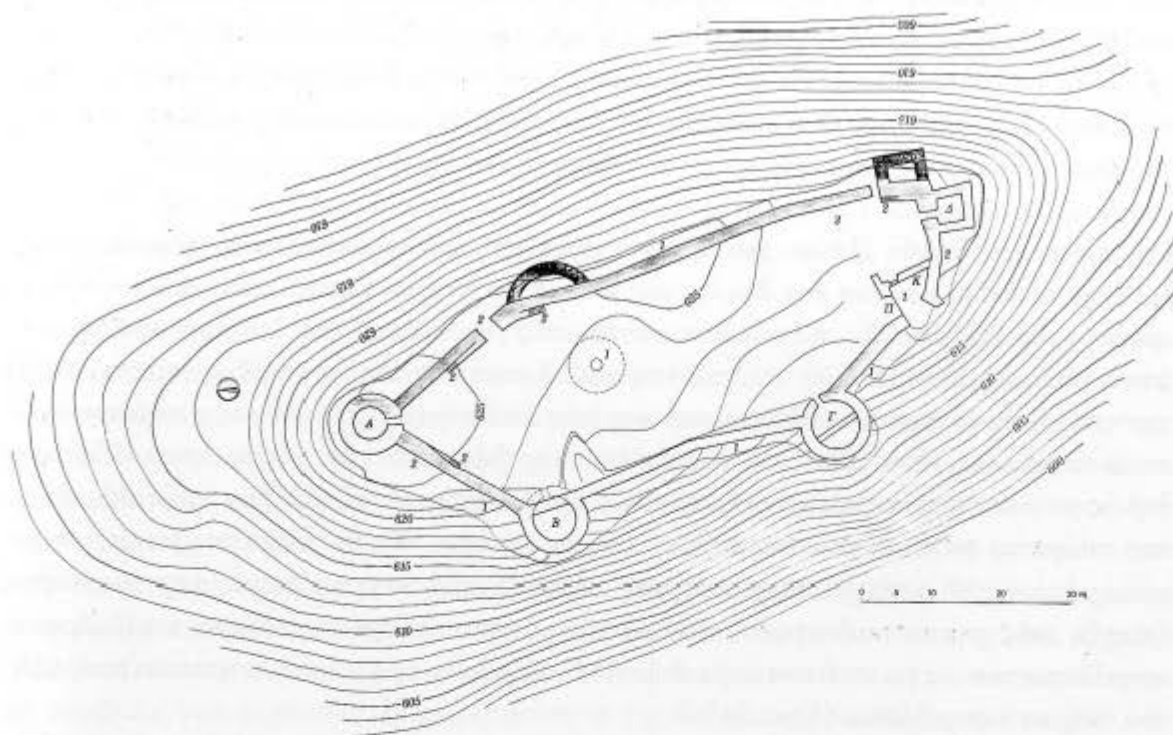
4. Αππιανός (έκδ. Loeb), IV, 102-104.

Σχ. 1. Απόσπασμα χάρτη με τις αρχαιολογικές θέσεις της κοιλάδας του Νέστου.

Οι ανασκαφές που συνεχίζονται κάθε χρόνο έχουν συμπληρώσει σχεδόν την αρχιτεκτονική μορφή του φρουρίου και έχουν εντοπίσει τις διαφορετικές οικοδομικές φάσεις⁵. Έχει σχήμα ακανόνιστου τραπεζίου με περίμετρο 245 μ., εμβαδό 1.696 τ.μ. και έξι πύργους, τέσσερις κυκλικούς και δύο τετράπλευρους (Σχ. 2). Τα παλιότερα τμήματα του περιβόλου και των πύργων είναι χτισμένα με λαξευμένους γωνιόλιθους σύμφωνα με το ακανόνιστο ορθογώνιο και τραπεζιόσχημο σύστημα τοιχοδομίας. Χαρακτηριστικές είναι οι οδοντώσεις και τα πλακοειδή βύσματα, που χρησιμοποιούν-

5. Στις ανασκαφές εργάστηκαν κατά διαστήματα οι αρχαιολόγοι Ν. Καλλιντζή, Μ. Αλεξίου, Σ. Μαργαρίτου και Δ. Τερζοπούλου, ο τοπογράφος Θ. Γούναρης, οι σχεδιαστές Χρ. Σιμιανίδης και Τζ. Γκαρσίδου, οι συντηρητές Γ. Λαϊνίδης, Θ. Κανέλλης και Λ. Λαϊνίδου, οι τεχνίτες Ν. Γλης και Χρ. Βασιλείου και οι εργάτες Γ. Ρούσκας και Αλ. Πέτρου. Σε όλους οφείλονται θερμές ευχαριστίες για τη συμβολή τους στην επιτυχία των ανασκαφών. Πολύτιμη και ουσιαστική ήταν η βοήθεια των φυλάκων Αρχαιοτήτων Ν. Γκόρη, Κ. Κανέλλη και Στ. Κωστήλη. Στον πρόεδρο της Κοινότητας Νεοχωρίου Ν. Βεργίνη και στο Κοινοτικό Συμβούλιο οφείλονται επίσης ευχαριστίες για τη συμπαράστασή τους και για την παραχώρηση των κτιρίων των Δημοτικών Σχολείων Άνω και Κάτω Ιωνικού.

Σχ. 2. Τοπογραφικό διάγραμμα του φρουρίου Καλύβας (οι πύργοι της Α πλευράς έχουν προστεθεί χωρίς ακριβείς μετρήσεις).

ται για να καλύψουν τα κενά μεταξύ των διαφορετικού ύψους γωνιολίθων, καθώς και η λοξή παρυφή (φαρσί) παρά τους αρμούς των λίθων. Η εξωτερική επιφάνειά τους έχει τη σφυροκοπημένη ή αγροτική όψη (*rustica*).

Ο αρχικός περίβολος έχει θεμελιωθεί πάνω στον ασβεστολιθικό βράχο, η επιφάνεια του οποίου έχει λαξευτεί σε πολλά σημεία για να γίνει επίπεδη και να δεχτεί τους γωνιολίθους του περιβόλου. Πάνω στα παλιότερα τμήματα των τοίχων ή δίπλα σ' αυτά αλλά και σε νέα σημεία έχει χτιστεί ο νεότερος περίβολος. Η τοιχοδομία του δεν είναι επιμελημένη. Έχει κατασκευαστεί με ακανόνιστους λίθους, ανάμεσα όμως διακρίνονται σε δεύτερη χρήση αρκετοί γωνιολίθοι από τον αρχικό περίβολο (Εικ. 1). Οι λίθοι συνδέονται μεταξύ τους με ασβεστοκονίαμα μικρής αντοχής που έχει σήμερα σαθροποιηθεί. Στην ίδια εποχή ανήκουν η πύλη της βορειοανατολικής πλευράς και οι τέσσερις κλίμακες που οδηγούσαν στον περίπατο και τις επάλξεις του φρουρίου. Το πάχος του νεότερου περιβόλου είναι 1,60-1,70 μ., ενώ του παλιότερου φτάνει τα 2,10 μ.

Το οικοδομικό υλικό είναι κρυσταλλικό χοντρόκοκκο μάρμαρο που έχει λατομηθεί από το ίδιο ύψωμα. Ο ασβεστολιθικός όγκος διακρίνεται σήμερα και επιφανειακά στο ανατολικό τμήμα του φρουρίου και σε άλλα σημεία του υψώματος. Το κρυσταλλικό μάρμαρο της Καλύβας είναι όμοιο με το μάρμαρο του ναού του Απόλλωνα στις Βάσσες της Φιγάλειας. Είναι όπως και εκείνο ευαίσθητο στον παγετό, γιατί το νερό εισχωρεί στις λεπτές ρωγμές των λίθων και όταν παγώσει, τους διαλύει σε κομμάτια.

Στις επικλινείς πλαγιές του υψώματος οι τρεις από τους τέσσερις πύργους είναι κυκλικοί, γιατί αυτοί παρουσίαζαν μεγαλύτερη αντοχή. Σ' αυτό συντελούσε όχι μόνο το ενιαίο καμπύλο τοίχωμά τους, αλλά και η μείωση της διαμέτρου των πύργων προς τα πάνω. Και πάλι όμως η εξωτερική προς την πλάγια πλευρά τους έχει υποστεί μεγάλη καταστροφή που φτάνει ως τη θεμελίωσή τους.

Στο εσωτερικό του βορειοδυτικού κυκλικού πύργου αποκαλύφτηκε δάπεδο στρωμένο με πηλό. Πάνω του υπήρχε στρώμα καταστροφής από φωτιά, όπου βρέθηκε απανθρακωμένο ένα δοκάρι και κομμάτια πηλών από το πάτωμα του πάνω ορόφου του πύργου. Το πάτωμα αυτό του πύργου ανήκει στη δεύτερη οικοδομική φάση του φρουρίου. Η πύλη του πύργου που εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται αυτή την εποχή, αργότερα μπαζώθηκε και ακριβώς από πάνω θεμελιώθηκε ο ασβεστόκτιστος περίβολος (Εικ. 2). Στο χώρο μέσα ακριβώς από τον πύργο αποκαλύφτηκε ψηλός και καλοχτισμένος αναλημματικός τοίχος ενός τετράπλευρου κρηπιδώματος που ενώνεται με τον όγκο του ασβεστολιθικού βράχου. Τα θραύσματα χρωματιστών κονιαμάτων, που υπήρχαν στην επίχωση μπροστά από το κρηπίδωμα, μαρτυρούν την ύπαρξη ενός σημαντικού κτιρίου που καταστράφηκε ολοσχερώς. Δίπλα ακριβώς στο κρηπίδωμα και κάτω από τον ασβεστόκτιστο περίβολο εμφανίστηκε η εσωτερική όψη του αρχικού περιβόλου (Εικ. 3).

Στο νοτιοδυτικό κυκλικό πύργο έχουν διασωθεί σε εντυπωσιακό ύψος η πύλη και οι εκατέρωθεν αυτής τοίχοι. Μια σκάλα με μαρμάρινα σκαλοπάτια οδηγεί στο ισόγειο του πύργου (Εικ. 4). Την εποχή του ασβεστόκτιστου περιβόλου το άνοιγμα της πύλης μειώθηκε στο πλάτος, ενώ ένας πρόχειρος εγκάρσιος τοίχος κατασκευάστηκε για να συγκρατήσει το έδαφος στο εσωτερικό του πύργου. Μπροστά στην πύλη του πύργου υπάρχει κι εδώ αναλημματικός τοίχος για να εμποδίζει τις κατολισθήσεις χωμάτων και μπαζών.

Ο κυκλικός και ο τετράπλευρος πύργος της ανατολικής πλευράς δεν ξαναχτίστηκαν μετά την πρώτη καταστροφή τους (Εικ. 5). Ο ασβεστόκτιστος μάλιστα περίβολος χτίστηκε πιο έξω από τη γραμμή του αρχικού περιβόλου, με αποτέλεσμα να καταστρέψει ή να καλύψει τις πύλες αυτών των πύργων. Από τους άλλους πύργους ο κυκλικός της βόρειας γωνίας και ο τετράπλευρος της νοτιοανατολικής ξαναχτίστηκαν εκ θεμελίων. Στο εσωτερικό τους βρέθηκαν αρκετά κομμάτια από τετράπλευρες πλάκες ελαφρόπετρας που προέρχονται ασφαλώς από το πάτωμα του πάνω ορόφου του πύργου.

Στη νότια πλευρά του φρουρίου αποκαλύφτηκε το συγκρότημα των δίδυμων πυλών (Εικ. 6). Οι πύλες ανοίγονται σε τοίχους που γωνιάζουν μεταξύ τους κάθετα. Κάτω από τα κατώφλια τους υπάρχουν στόμια αγωγών για την απομάκρυνση των νερών της βροχής. Στο κατώφλι της μεγαλύτερης πύλης είναι χαραγμένα τα περιγράμματα δύο πελμάτων ανθρώπινων ποδιών, που είχαν προφανώς μαγική και αποτροπαϊκή δύναμη και έγιναν για να προστατεύουν τις πύλες από εχθρικές παραβιάσεις. Όμοιο χάραγμα υπάρχει και στο εσωτερικό υπερυψωμένο πλατύσκαλο με τον περιμετρικό ανοιχτό αγωγό. Στον τοίχο της άλλης πύλης υπάρχει το άνοιγμα όπου εισχωρούσε η ξύλινη μπάρα της πόρτας. Στην εξωτερική επιφάνεια του ίδιου

τοίχου βρίσκεται ψηλά τετράπλευρη κόγχη αφιερωμένη στη λατρεία κάποιου θεού, προστάτη των πυλών (Εικ. 7). Χαμηλά μπροστά στον τοίχο της κόγχης έχει διασωθεί μεγάλο τμήμα από το λιθόστρωτο δάπεδο που κάλυπτε άλλοτε όλο το χώρο προ των πυλών. Μέσα από τη δεύτερη πύλη αναλημματικός τοίχος δημιουργεί μακρόστενο διάδρομο, στο άκρο του οποίου υπάρχει φρεάτιο για τα νερά της βροχής.

Η δεξαμενή του φρουρίου είναι ένα μεγάλο τεχνικό έργο της αρχαίας μηχανικής και υδραυλικής, μοναδικό όχι μόνο στο χώρο της Θράκης και της Ελλάδας γενικότερα, αλλά και όλης της Βαλκανικής.

Το σχήμα της θυμίζει πιθάρι ή καλύτερα κυψέλη και μελισσοκάλαθο. Έχει βάθος γύρω στα 12 μ. και μεγαλύτερη διάμετρο 8 μ. Ο πυθμένας της έχει κλίση προς το κέντρο, όπου υπάρχει μεγάλη κοιλότητα για να κατασταλάζουν οι ακαθαρσίες του νερού. Το κάτω μέρος της δεξαμενής είναι κυλινδρικό με κάθετα τοιχώματα, ενώ το υπόλοιπο είναι κωνικό με καμπύλα τοιχώματα που συγκλίνουν εκφορικά προς τα πάνω για να καταλήξουν στο στενό άνοιγμα του στομίου της. Είναι χτισμένη με λαξευτούς γωνιόλιθους που εφαρμόζουν με ακρίβεια μεταξύ τους. Η επιμελημένη τοιχοδομία της φαίνεται σήμερα στα σημεία όπου δε διατηρείται το παχύ και ισχυρό υδραυλικό κονίαμα. Στους ορατούς γωνιόλιθους διακρίνονται τα εγγάρακτα τεκτονικά σύμβολα των τεχνιτών. Η χωρητικότητα της δεξαμενής υπολογίστηκε σε 389,54 κ.μ. Από τις στάθμες του νερού, που διατηρήθηκαν πάνω στο κονίαμα, η χαμηλότερη αντιστοιχεί σε 41,99 κ.μ. και η ψηλότερη σε 114,89 κ.μ. Στα μπάζα που γέμιζαν τη δεξαμενή βρέθηκαν ενδιαφέροντα ευρήματα διαφόρων εποχών. Από τον πυθμένα της ανασύρθηκαν μεγάλοι γωνιόλιθοι της τελευταίας προς τα πάνω σειράς, καθώς και οι λαξευμένοι λίθοι ενός περίτεχνου στομίου που συμπλήρωναν το πάνω μέρος της δεξαμενής. Στο χείλος των λίθων του στομίου διατηρήθηκαν οι αυλακώσεις από τα σχοινιά, ενώ στην κοιλότητα του πυθμένα βρέθηκαν σπασμένα αγγεία-κανάτες με τα οποία αντλούσαν μικρές ποσότητες νερού. Το μεγάλο όρυγμα στο ασβεστολιθικό πέτρωμα, μέσα στο οποίο χτίστηκε η δεξαμενή, πρέπει να δημιουργήθηκε με την εξόρυξη οικοδομικού υλικού. Είναι βέβαιο ότι ο αρχιτέκτων του έργου, έχοντας να αντιμετωπίσει το βραχώδες υπέδαφος του υψώματος, συνδύασε για λόγους οικονομίας και συντομίας τη λατομική δραστηριότητα με τη δημιουργία κατάλληλου χώρου για την κατασκευή της δεξαμενής.

Σε διάφορα σημεία του φρουρίου και ιδιαίτερα στη δυτική πλευρά του, εντοπίστηκαν τμήματα δαπέδων από παχύ στρώμα πηλού που ανήκουν σε μια τρίτη οικοδομική φάση. Όλα τα τμήματα βρίσκονται σε ψηλότερο επίπεδο από τους αναλημματικούς τοίχους, που προαναφέρθηκαν, και είναι σύγχρονα με τα μεγάλα πιθάρια που βρέθηκαν *in situ*, τοποθετημένα μέσα σε παλιότερες επιχώσεις. Η τελευταία οικοδομική φάση περιλαμβάνει δωμάτια χτισμένα με ακανόνιστες πέτρες και λάσπη. Μια σειρά τέτοιων δωματίων βρίσκεται κατά μήκος της δυτικής πλευράς του περιβόλου. Άλλη σειρά δωματίων έχει εντοπιστεί κατά μήκος του ανατολικού περιβόλου (Εικ. 8). Μεταξύ των δύο συγκροτημάτων αποκαλύφτηκε διάδρομος με άξονα Β-Ν, που οδηγεί από τη βορειοανατολική πύλη στις δίδυμες πύλες του φρουρίου.

Στο νότιο τμήμα της κορυφής του υψώματος υπάρχει κυκλικός περίβολος, καθώς

και τμήματα άλλων κατασκευών που δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν ως έργα οχυρωματικά. Ο τρόπος κατασκευής τους, αλλά και η απουσία του ανάλογου οικοδομικού υλικού γύρω τους, οδηγούν στην άποψη ότι πρόκειται μάλλον για χώρους σταυλισμού ζώων, που συμπληρώνονταν στο ύψος με ξύλα και κλαδιά. Δοκιμαστικές τομές στο εσωτερικό του περιβόλου δεν έλυσαν το πρόβλημα της χρήσης του. Εντοπίστηκε όμως παχύ στρώμα λατύπης σε μεγάλη έκταση, που μαρτυρεί ότι γινόταν εδώ επεξεργασία και λάξευση γωνιολίθων κατά την αρχική οικοδομική φάση του φρουρίου.

Στο νότιο άκρο της κορυφής, κοντά σε μεταγενέστερους τοίχους διασώθηκαν τα θεμέλια ενός τετράπλευρου πύργου-φυλακείου. Είναι κατασκευασμένος με μεγάλους γωνιολίθους και πρέπει να χρονολογηθεί στην αρχική φάση των οχυρωματικών έργων. Από τον πύργο αυτόν εξασφαλιζόταν ο έλεγχος όλων των υψωμάτων προς τα νότια και νοτιοανατολικά ως την κοιλάδα του Νέστου, τα οποία δεν ήταν δυνατό, λόγω του αναγλύφου του εδάφους, να ελεγχτούν από τους πύργους και τις επάλξεις του φρουρίου.

Στα μικρά πλατώματα της βόρειας πλαγιάς του υψώματος, καθώς και σε δύο σημεία της νότιας κορυφής, εντοπίστηκαν 21 τάφοι, από τους οποίους 15 ήταν ενήλικων και 6 παιδιών. Οι τάφοι είναι κιβωτιόσχημοι, πλακοσκεπέις, έχουν χτιστά τα τοιχώματα των μακρών πλευρών και όρθιες πλάκες στις στενές πλευρές. Είναι τοποθετημένοι σε παράλληλες σειρές και έχουν προσανατολισμό δυτικά-ανατολικά. Η απουσία κτερισμάτων καθιστά δύσκολη τη χρονολόγησή τους. Δύο απ' αυτούς περιβάλλονταν με απλό ελλειψοειδή περίβολο κατασκευασμένο από μια σειρά πέτρες, που βρισκόταν όμως ψηλότερα από τις πλάκες του τάφου. Με την κατασκευή τάφων στη νότια κορυφή καταστράφηκε κυκλικό, λιθόχτιστο κτίσμα άγνωστης χρήσης. Η παρουσία αργιλώδους χώματος και πηλών δημιουργεί την εντύπωση ότι στο χώρο αυτό γινόταν επεξεργασία αργιλώδους χώματος και παρασκευή πηλού για την κατασκευή πλίνθων, δαπέδων και κεραμιδιών.

Οι ανασκαφές μέχρι σήμερα έχουν φέρει στο φως πλήθος ευρημάτων, που καλύπτουν περίοδο αιώνων και μας προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο ζωής και τα μέσα που διέθεταν οι κάτοικοι του φρουρίου στις διάφορες εποχές. Η κεραμική είναι πλούσια σε τύπους μικρών αγγείων και πιθαριών εγχώριας κυρίως παραγωγής των ελληνιστικών, ρωμαϊκών και υστερορωμαϊκών χρόνων.

Την εισαγμένη κεραμική αντιπροσωπεύουν όστρακα από μελαμβαφή αγγεία, κυρίως κανθάρους, west slope και μεγαρικούς σκύφους, καθώς και ενσφράγιστες λαβές θασιακών αμφορέων του 4ου και 3ου αι. π.Χ. Από τα ευρήματα αναφέρονται εδώ τα εξής: κεφαλή μαρμαρίνου αγαλμάτιου με οπές για τη στερέωση στεφάνου (Εικ. 9). Κορμός μικρού αγάλματος σε μορφή πεσσού, δηλαδή ερμαϊκής στήλης (Εικ. 10). Διακρίνονται μόνο οι πτυχές του ιματίου. Το πάνω μέρος κορμού ντυμένης μορφής που κρατάει δάδα και εικονίζει προφανώς κάποια θεότητα (Εικ. 11). Θραύσμα αγγείου με ανάγλυφη κεφαλή γυναίκας. Θραύσμα από αγγείο —ηθμό με εγχάρακτη διακόσμηση. Αριστερό χέρι από μικρό ορειχάλκινο άγαλμα. Θραύσμα πήλινου κρατευτή (firedog) με εγχάρακτη διακόσμηση. Λυχνάρια διαφόρων τύπων (Εικ. 12).

Δρεπανόσχημα σιδερένια μαχαίρια και αιχμή δόρατος (Εικ. 13). Χάλκινη κεφαλή Σειληνού με τρύπες για την ανάρτηση των διπλών λαβών ενός χάλκινου κάδου (situla) (Εικ. 14). Μια σειρά από μαρμάρινες σφαίρες για καταπέλτη. Ένα χαραγμένο γράμμα στην επιφάνειά τους από το Α ως το Ε υποδηλώνει το μέγεθος και το βάρος τους. Από τα άλλα ευρήματα αναφέρουμε το μεγάλο αριθμό υφαντικών βαρών, τα σφοντύλια, τις μυλόπετρες, τα ιγδία, τις ακονόπετρες, τις σιδερένιες αιχμές βελών, τα εξαρτήματα σιδερένιων κλειδαριών και κλειδιά, τρεις αποσπασματικές επιγραφές και τα νομίσματα.

Η πρώτη επιγραφή βρίσκεται σε θραύσμα αναθηματικής στήλης και αναφέρεται σε «θεού επηκόους». Είναι του 2ου αι. π.Χ. Η δεύτερη είναι χαραγμένη στο χείλος πιθαριού και αναφέρει το θρακικό όνομα «ΤΡΑΛΛΕΙΣΑΠΤΟΥ». Η τρίτη, στο χείλος μαρμάρινου ιγδίου αναφέρει κάποιο όνομα αλλά είναι ελλιπής: - ΤΑ[.]ΟΥΣ.

Τα νομίσματα καλύπτουν χρονικό διάστημα επτά αιώνων. Τα παλιότερα είναι Αβδήρων, Θάσου, Μαρώνειας, Αλεξάνδρου Γ', του 4ου αι. π.Χ. Ακολουθούν Ηράκλειας Λήμνου, Φιλίππου Ε', Ιστιαίας, Θάσου, Κασσάνδρου (3ος-2ος αι. π.Χ.), Μαρώνειας, Μακεδόνων, Θεσσαλονίκης (2ος αι. π.Χ.), Αισύλλα, Ροιμητάλχη (1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.), Κότυ, Ραισκούπορι, Φιλίππων εποχής Αυγούστου (1ος αι. μ.Χ.), Σεπτίμιου Σεβήρου, Αδριανούπολης επί Μάρκου Αυρηλίου, Αυγούστου επί βασιλείας Τραϊανού, Αβδήρων επί Αντωνίνου Ευσεβούς (2ος αι. μ.Χ.), Αλεξάνδρου Σεβήρου, Γαλλιηνού (3ος αι. μ.Χ.) και τεσσαρακοντανούμια Ιουστινιανού (6ος αι. μ.Χ.).

Μεταξύ των ευρημάτων περιλαμβάνονται μια λίθινη αξίνα, επεξεργασμένες λεπίδες από πυριτόλιθο και όστρακα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου. Τα ευρήματα αυτά προέρχονται από νεότερες επιχώσεις, αλλά βεβαιώνουν ότι στην Εποχή του Χαλκού και στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου υπήρχε ήδη εγκατάσταση στην κορυφή του υψώματος «Κάστρο». Οι πιθανότητες να βρεθούν κάπου αδιατάρακτα στρώματα αυτής της εποχής είναι μηδαμινές, αφού όλη η επιφάνεια της κορυφής άλλαξε εντελώς μορφή με τη λατόμευση του πλούσιου σε μάρμαρο υπεδάφους.

Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα και την εντελώς προκαταρκτική εξέταση του πλούσιου ανασκαφικού υλικού θα μπορούσαν να αναφερθούν με επιφύλαξη ορισμένα γενικά συμπεράσματα και να διατυπωθούν μερικές προτάσεις ερμηνείας.

Ο περιορισμένος και μαζί ζωτικός χώρος στο εσωτερικό του φρουρίου είναι φυσικό να δέχτηκε αλλεπάλληλες επεμβάσεις με καθαρισμούς, διαμορφώσεις και απομάκρυνση παλιότερων επιχώσεων. Παρά τις μεταβολές αυτές διακρίθηκαν σε μερικά σημεία τέσσερα διαδοχικά στρώματα που αντιστοιχούν σε τέσσερις χρονολογικές φάσεις. Η πρώτη όπως περιγράφηκε παραπάνω πρέπει να χρονολογηθεί στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ. Η αρχική κατασκευή του φρουρίου έχει συνδεθεί με τη δραστηριότητα του Φιλίππου Β' στο χώρο της Θράκης. Όταν ο Φίλιππος διέλυσε το θρακικό βασίλειο των Οδρυσών και κατέλαβε πολλές περιοχές της Θράκης, ίδρυσε πόλεις, πολιίσματα και φρούρια σε επιλεγμένες θέσεις με στόχο κύριο την οργάνωση αποτελεσματικού ελέγχου των κατακτηθέντων εδαφών. Για την προετοιμασία του

οικοδομικού υλικού, την επιμελημένη οικοδόμηση του φρουρίου και την κατασκευή της μεγάλης δεξαμενής του χρειαζόταν μεγάλη οικονομική δαπάνη, πολυάριθμο προσωπικό και ειδικά τεχνικά μέσα. Όλα αυτά βεβαιώνουν ότι το φρούριο είναι έργο του ισχυρού βασιλιά της Μακεδονίας, ο οποίος πρέπει να φρόντισε έγκαιρα να εξασφαλίσει τον έλεγχο της στρατηγικής διάβασης του Νέστου.

Η δεύτερη φάση χρονολογείται στο 2ο αι. π.Χ., όταν μετά τη μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.) οι Ρωμαίοι διαμέλισαν τη Μακεδονία και καθόρισαν ότι όλες οι πόλεις, οι κώμες και τα φρούρια πέραν του Νέστου θα περιλαμβάνονται στην πρώτη μακεδονική μερίδα. Τα χάλκινα τετράδραχμα της Μαρώνειας, που κυκλοφόρησαν γύρω στο 166 π.Χ. και είχαν μεγάλη διάδοση, βρέθηκαν σε διάφορα σημεία του φρουρίου και χαρακτηρίζουν την περίοδο αυτή⁶. Στην ίδια εποχή χρονολογούνται οι αναλημματικοί τοίχοι και τα χρωματιστά κονιάματα, όπως και οι μαρμάρινες μπάλες. Ένα στρώμα καταστροφής που αποτελεί το τέλος αυτής της φάσης πρέπει να χρονολογηθεί μετά το 148 π.Χ., όταν η Μακεδονία έγινε ρωμαϊκή επαρχία, και να αποδοθεί στις επιθέσεις των γειτονικών θρακικών φύλων που άρχισαν την εποχή αυτή.

Στην τρίτη φάση πραγματοποιείται η γενική ανοικοδόμηση του φρουρίου με αρκετή βιασύνη, αν κρίνει κανείς από τη μορφή και την ποιότητα της τοιχοδομίας. Η ανοικοδόμηση αυτή θα μπορούσε να συνδεθεί με τις επιδρομές των Κοστωβόκων, οι οποίοι το 170 μ.Χ. κατέβηκαν ως την Ελευσίνα. Για τους ίδιους λόγους η Κάλλατις επισκεύασε τότε τα τείχη της και η Φιλιππούπολη οχυρώθηκε με την οικονομική ενίσχυση του Μάρκου Αυρήλιου.

Η τέταρτη φάση με την οικοδόμηση των συνεχόμενων δωματίων-κοιτώνων και αποθηκών έχει χρονολογηθεί στον 3ο αι. μ.Χ. Η καταστροφή και εγκατάλειψη του φρουρίου μετά τη φάση αυτή συνδέεται πιθανόν με τις βαρβαρικές επιδρομές του ίδιου αιώνα και ιδιαίτερα με τις επιδρομές του Ερούλων (267 μ.Χ.), οι οποίοι πριν φτάσουν στην Αθήνα πολιορκήσαν πολλές πόλεις της Θράκης και της Μακεδονίας, όπως την Ιστρόπολη, Νικόπολη, Φιλιππούπολη, Βυζάντιο και Θεσσαλονίκη. Στην ίδια περίοδο μπορούν να χρονολογηθούν και οι ακτέριστοι τάφοι στις πλαγιές του φρουρίου.

Τα νομίσματα του Ιουστινιανού και τα λιγοστά παλαιοχριστιανικά όστρακα μαρτυρούν μια πρόχειρη και σύντομη παρουσία φρουράς τον 6ο αι. μ.Χ.

Με την κατασκευή φρουρίων κοντά στην Εγνατία και με τη νέα στρατιωτική οργάνωση των επαρχιών του βυζαντινού κράτους, φαίνεται πως άρχισε να μειώνεται η στρατηγική σημασία της διάβασης του Νέστου.

Τα ανασκαφικά δεδομένα και τα αρχαιολογικά ευρήματα μας οδηγούν και σε κάποιο άλλο συμπέρασμα. Τους πρώτους αιώνες από τον 4ο ως το 2ο αι. π.Χ. υπήρχε στο φρούριο μονάδα στρατιωτών ως φρουρά, που είχε ως έργο τον έλεγχο της κοιλάδας του Νέστου, τη μετάδοση πληροφοριών για κινήσεις εχθρικών στρατευμάτων και την αντιμετώπιση τυχόν εχθρικών επιθέσεων. Τον 1ο ή το 2ο αι. μ.Χ. το έργο αυτό αναλαμβάνουν απόμαχοι που εγκαθίστανται στο φρούριο με τις οικογένειές τους. Αποικισμοί απόμαχων από λεγεώνες και συμμαχικά στρατεύματα και μάλιστα

6. Δ. Τριαντάφυλλος, Θρακική επετηρίδα 4, 1983, 442-446.

θρακικής καταγωγής είναι γνωστό ότι έγιναν από την εποχή των Φλαβίων (69-96 μ.Χ.) στην κοιλάδα του Έβρου και κατά μήκος της οδού Φιλιππούπολης-Σερδικής-Ναϊσού. Άποικοι επίσης είχαν τον έλεγχο σε οδικές αρτηρίες, οδικούς σταθμούς και διαβάσεις ορεινών όγκων. Με την εγκατάσταση απόμαχων στο φρούριο της Καλύβας δημιουργήθηκε μικρή κώμη, που περιλάμβανε ασφαλώς αγροικίες και σταυλικές εγκαταστάσεις εκτός του φρουρίου και είχε αγροτικό και κτηνοτροφικό χαρακτήρα. Η κώμη υπήρξε ο πυρήνας της οικονομικής και κοινωνικής ζωής των πληθυσμών της Θράκης το 2ο και τον 3ο αι. μ.Χ. Από την περιοχή της Φιλιππούπολης είναι γνωστά από επιγραφή τα ονόματα 15 κωμών.

Η συνέχιση της έρευνας στο φρούριο της Καλύβας θα επιβεβαιώσει ή θα μεταβάλει τα προκαταρκτικά συμπεράσματα που διατυπώθηκαν παραπάνω, ενώ η συστηματική μελέτη του ανασκαφικού υλικού θα οδηγήσει στην ορθή ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων και στη διατύπωση των οριστικών συμπερασμάτων.

Κομοτηνή,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Διαμαντής Τριαντάφυλλος

RESEARCH IN THE AREA OF RIVER NESTOS (STAVROUPOLIS OF XANTHE)

by D. TRIANTAPHYLLOS

The citadels of the Nestos valley attest the military and historical importance of this region connecting Thrace to Macedonia.

The evidence of the excavation of the citadel of Kalyva completed the plan of the irregular trapezoid perimeter wall with two rectangular and four circular towers and also recorded four building phases:

1) Four of the six towers built of irregular rectangular and trapezoid stones, the twin gates, the wall of the gates with the niche and the big stone cistern in the form of a tholos tomb, a unique product of mechanical and hydraulic development, belong to the earliest building phase of the citadel, part of the fortification project of Philip, king of Macedonia.

2) The second building phase dates to the 2nd century B.C. and its end was probably caused by Thracian attacks.

3) The citadel was repaired in the 2nd century A.D. due to the attacks of the Kostovoks in 170 A.D. The building material which was used consisted of rough stones and sand-based mortar. Two more towers were built during this phase, while three of the older ones were deserted.

4) The rooms used by the soldiers, the storerooms and the graves without offerings scattered on the slopes of the hill date to the fourth phase (3rd century A.D.).

The destruction of the buildings of this phase was probably caused by the attacks of the Heruls (267 A.D.) who had besieged many Thracian cities.

Some coins of Justinian and a few Early Christian sherds suggest the existence of a garrison in the 6th century A.D.

The excavational data and the finds of various periods record that troops settled in the citadel in the early periods (4th and 2nd century B.C.) in order to control the crossing of the Nestos river. Later (1st and 2nd centuries A.D.), veterans of legions and allied troops with their families settled in the citadel and thus, a village with economy based on agriculture and cattle-breeding was created.

1. Φρούριο Καλύβας. Τοιχοδομία στη βόρεια πλευρά του περιβόλου. 2. Η πύλη του ΒΔ κυκλικού πύργου.

3. Το αναλημματικό κρηπίδωμα στη ΒΔ γωνία του φρουρίου. 4. Εσωτερικό και πύλη ΝΔ κυκλικού πύργου.

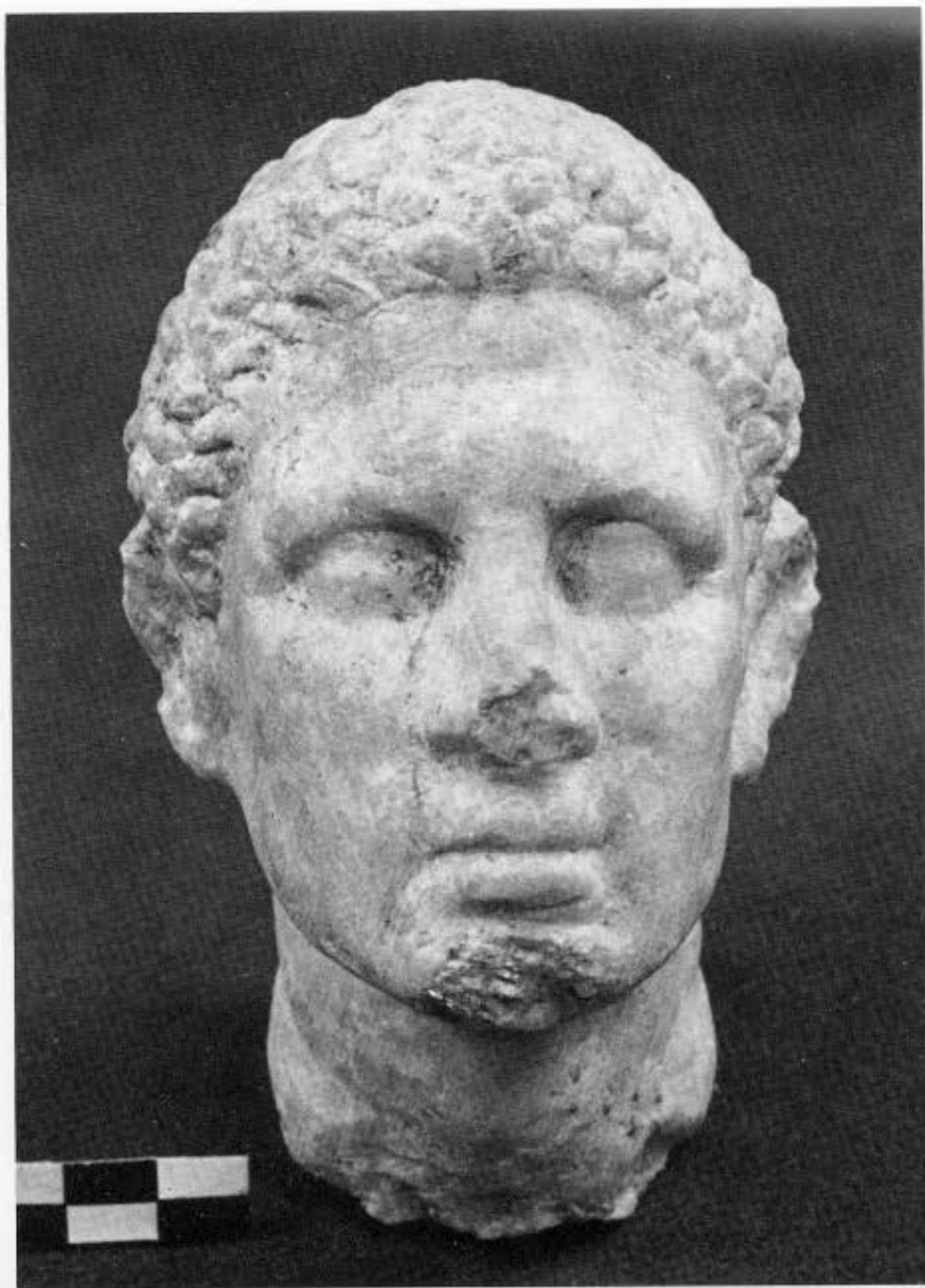

5. Ο κυκλικός πύργος της ΒΑ γωνίας. 6. Οι δίδυμες πύλες του φρουρίου.

7. Ο τοίχος της κόγχης κοντά στις δίδυμες πύλες. 8. Σειρά δωματίων στο δυτικό τμήμα του φρουρίου.

9. Κεφαλή μαρμάρινου αγαλματίου. 10. Κορμός αγάλματος - ερμαϊκής στήλης. 11. Κορμός θεότητας.

12. Διάφοροι τύποι λυχαριών. 13. Δρεπανόσχημα μαχαίρια και αιχμή δόρατος. 14. Κεφαλή Σειληνού από χάλκινο κάδο.